

1715'te Venedik'ten Osmanlı Yönetimine Geçen Bir Akdeniz Kenti: Anabolu Mahalleleri, Sokakları ve Haneleri

*

Ayşegül Çakar¹

ORCID: 0000-0001-9204-5748

Ayhan Han²

ORCID: 0000-0001-6615-2013

Öz

Anabolu, Mora Yarımadası'nın kuzey doğusunda bulunan bir liman kentidir. 1540'larda Venedik egemenliğinden Osmanlı Devleti'nin idaresine geçmiştir. 1686'da Venedik, kenti geri almışsa da yaklaşık otuz sene sonra Anabolu yeniden Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. 1715 Temmuz'unda gerçekleşen savaştan hemen sonra Anabolu'nun dini ve sivil yapıları ile ilgili ilk düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Aynı sene içinde Osmanlı Devleti'nin klasik bir uygulaması olan tahrir yapılarak kentin konut stoku yapı temelinde kayıt altına alınmıştır. Bu çalışmada, 1715 tarihli tahrir kayıtları esas alınarak Anabolu sur içinin kent morfolojisi ve hane tipolojisi incelenmiştir. Mahallelerin sınırları, sokak dokusu, önemli kent öğeleri ve referans noktaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Venedik'in ikinci hâkimiyet döneminde (1686-1715) Anabolu'da kent yapılarına müdahaleleri ve Osmanlı Devleti'nin 1715'teki kentteki ilk düzenlemeleri ortaya çıkarılmaya gayret edilmiştir. Kullanılan Osmanlı arşiv kaynaklarında Venedik devrine dair bilgi veren kayıtlar sınırlı olsa da bu kaynaklar, Venedik-Osmanlı hâkimiyetlerinde Anabolu'nun kent öğelerinin bazılarının sürekliliğinin olduğunu ortaya koymuştur. Osmanlı arşiv kaynakları üzerine yapılan çalışma ile söz konusu sürekliliğin tarihi Anabolu kentinde dini yapıları, meydanları, sokak örgüsü gibi unsurlarla 1715'ten günümüze izlerini yansıttığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın Anabolu ile ilgili yapılacak kent ve mimarlık tarihi çalışmalarına katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Anabolu (Nauplia-Napoli di Romania-Nafplion), Mora Yarımadası, kent tarihi, kent morfolojisi, hâne tipolojisi.*

¹ Arş. Gör., Haliç Üniversitesi, E-mail: aysegulcakar@halic.edu.tr; Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, E-mail: aysegulcakar@gmail.com

² Doktora Öğrencisi, İTÜ, E-mail: ayhanhan@gmail.com

A Mediterranean City That Passed from Venice to Ottoman Rule in 1715: Neighbourhoods, Streets and Houses of Anabolu

*

Ayşegül Çakar³

ORCID: 0000-0001-9204-5748

Ayhan Han⁴

ORCID: 0000-0001-6615-2013

Abstract

Anabolu is a harbour city located in the northeast of the Peloponnese. The city passed into the administration of the Ottoman Empire from the rule of Venice in the 1540s. Although Venice recaptured the city in 1686, its presence here did not last very long, and the Ottomans regained control of Anabolu. Immediately after the war in July 1715, initial regulations related to religious and civilian structures of the city were made, such as converting churches into mosques and several houses into military barracks for soldiers. This study analyzes the urban morphology and household typology of Anabolu intramuros by deriving the data from the estate survey of the city dated 1715. The boundaries of neighborhoods, urban tissue and urban landmarks have been tried to be determined. Although the datas giving information about the Venetian era are limited in current Ottoman archive sources, these sources have revealed that there was a continuity of some of Anabolu's urban elements such as religious structures, squares, street patterns during the Venice-Ottoman reigns. In this regard, this study is expected to contribute to studies on the history of architecture and urban setting related to Anabolu.

Keywords: *Anabolu (Nauplia-Napoli di Romania), Morea Peninsula, urban history, urban morphology, household typology.*

³ R. A., Haliç University, E-mail: aysegulcakar@halic.edu.tr; PhD Candidate, İstanbul University, E-mail: aysegulcakar@gmail.com

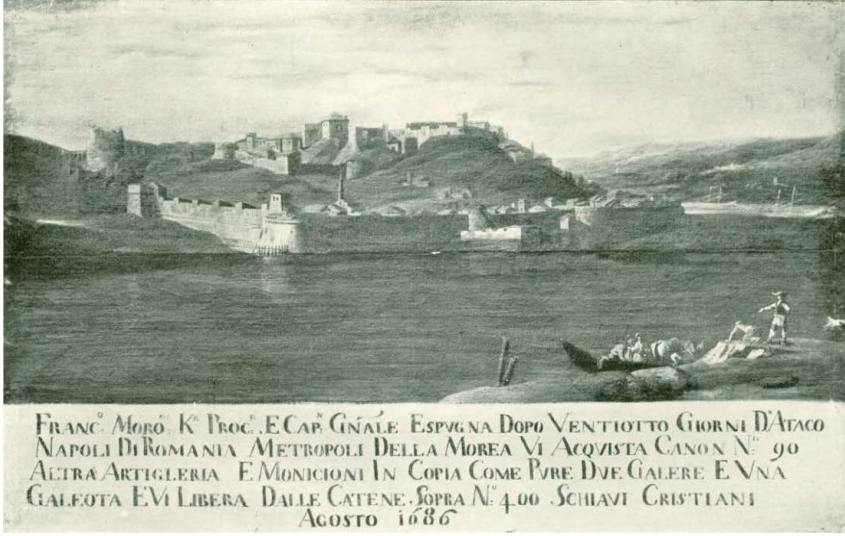
⁴ PhD Candidate, ITU, E-mail: ayhanhan@gmail.com

Giriş

Bir liman kenti olan Anabolu (Nauplia, Nafplion), Mora Yarımadası'nın kuzey doğusunda Argolis (Anabolu) körfezinde yer alır (Şekil 1). Bugün Akro-nauplia olarak bilinen yüksek ve denize doğru çıkıntılı, üç tarafı denizle çevrelenmiş kara parçası, MÖ. 3 bin sonlarında yerleşim yeri haline gelmeye başlamıştır. Antik kent farklı dönemlerde, farklı etnik yönetimlere göre çeşitli isimlerle nitelendirilmiştir. Venedikliler burayı "Napoli di Romania" olarak zikretmişlerdir (Göyünç, 1976, s.461).⁵ Türkler ise kente, Nauplia veya Napoli'den bozma bir kelime olabilecek "Anabolu" ismini vermişlerdir (Göyünç, 1991, s.105).

Anabolu'nun ilk yerleşimcileri Greklerdir. 1210-1377 seneleri arasında Frankların hâkimiyeti altında kalan kent, 1389'da Venediklilerin eline geçmiştir (Göyünç, 1976; Andrews, 2006). 1540 Osmanlı-Venedik Anlaşması ile Anabolu'da Osmanlıların ilk hakimiyet devri başlamıştır (Nanetti, 2021, s.230). 1686'da Venedik kumandanı Francesco Morosini'nin harekâtına kadar bu önemli kent Osmanlıların elinde kalmıştır (Şekil 1). 1715 Temmuz'unda Osmanlı ordusu bir haftalık kuşatma ile Anabolu'yu Venediklerden geri almıştır. Anabolu ele geçirildikten hemen sonra tahrir yapılması için Baş muhasebeci Süleyman Efendi ve Cizye muhasebecisi Abdülkadir Efendi görevlendirilmişlerdir (Râşid Mehmed, 2013, s. 922-926). Mora'ya ait olan iki cilt halindeki 1716 tarihli mufassal tahrir defteri, Anabolu'nun mahalleleri, dini ve sivil yapılarına dair derli toplu bilgiler vermektedir (TKGM.d 145, 1716, v. 13a-14a). 1715'te Anabolu ile alakalı detaylı bilgi sağlayacak defterlerden diğeri "emlâk ve evkâf" defteridir (MAD.d 1360). Kentin 1715'teki dini, sivil veya askeri yapılarını detayları ile veren birbirinin eşi iki defter daha vardır (MAD.d 1851, 1715; TT.d 884, 1716).

⁵ İtalyanlar, Nauplia'yı, Napoli'ye çevirerek "Napoli di Romania" olarak yeniden adlandırmışlardır (Gerola, 1930, 1931, s.347).

Şekil 1. Anabolu kalesini gösteren 17. yüzyıla ait gravür (Gerola, 1930, 1931)

Osmanlı Devleti'nde yeni ele geçirilen bölgelerin gelir kaynaklarını ve vergi mükelleflerini tespit amacıyla kent, kasaba ve diğer yerleşim alanlarının tahriri gerçekleştirilirdi. Farklı türlerdeki tahrir defterleri, Osmanlı kent tarihi çalışmalarının ana veri kaynağı olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁶ Ancak yapılan çalışmaların önemli bir kısmı veri kaynağının transkripsiyonunu vermekle yetinmiş, kent morfolojisini analiz etmekten uzak durmuşlardır.

Ülkemizde son yıllarda, Osmanlı kent tarihi araştırmalarının nasıl yapılması gerektiğini tartışılan konular arasında olmuştur. Bu bağlamda, farklı coğrafyalardaki kentlerin mukayeseli ve İstanbul'a odaklanmış çalışmalar kadar diğer Osmanlı coğrafyasında kalan kentlerin de çalışılmasının; araştırmaların teknolojik gelişmelerle coğrafi bilgiler gibi diğer disiplinleri bütünleştirilerek yapılmasının kent tarihi çalışmalarının derinliğini artıracakları ortaya çıkarılmıştır. Özellikle tahrir, sicil, vakfiye gibi kayıtların görsel malzemelerle ve kentteki yapılarla birlikte değerlendirilmesinin; kentin bütün kurumlarıyla beraber çalışılmasının nitelikli bir kent tarihi yazımına vesile olacağına altı çizilmiştir (Uğur, 2005).

⁶ Ömer Lütfi Barkan'ın tahrir defterlerinin öneminin anlaşılmasına sebep olan öncü çalışması ve Halil İnalıcık'ın defter sistemini anlamaya vesile olan çalışmaları, bu defter serilerinin ülke tarihi çalışmalarında kullanımının önünü açmıştır. Nejat Göyünç, İsmet Miroğlu'nun tahrir defterlerini kullanarak yaptığı çalışmalar, kent tarihi araştırmalarında bu kaynaklarının kullanımına vesile olmuştur. Heath Lowry, Mehmet Ali Ünal, Feridun Emecen gibi isimlerin çalışmaları ise bu defterlerinin kullanımı konusunda bir metodolojinin oluşmasını sağlamıştır. 1980'lerden sonra ise tahrir defterlerini kullanan araştırmalar oldukça yaygınlaşmıştır (Afyoncu, 2003, s. 267-268).

Anadolu'ya ait 1715-1716 tarihli tahrir defterlerini bir veri kaynağı olarak kullanan ilk araştırma Nejat Göyünç tarafından yapılmıştır. Göyünç çalışmasında, TKGM.d 145 ve MAD.d 1360 defterlerini temel alarak kentin tarihini, mahallelerini, sivil yapılarını sayısal verilerle sumakla yetinmiş; araştırmasının önemli bir kısmını dini yapıların anlatımına ayırmıştır (Göyünç, 1976). Göyünç'ün çalışmasını kapsamlı olarak kullanan Gönül Tankut ise kentin yapısal analizini yapmakla birlikte, çalışmasının önemli bir kısmını tahririn yapıldığı dönemdeki kentin nüfusuna ayırmış; hâneyi toplumsal değer in ifadesi olarak "aile" olarak ele almıştır (Tankut, t.y.). Ancak, tahririn yapıldığı dönemde Anadolu'da sivil nüfus yoktur. Bu çalışma, hâneyi Anadolu kent ve mimarisinin temel yapı birimi olarak ele almaktadır.

Anadolu'daki mimari öğelerle ilgili araştırmalar, Anadolu'nun istihkâmlarına, askeri yapılarına veya belli başlı yapılarına odaklanmış durumdadır. (Andrews, 2006; Beckmann, 2018; Brooks, 2019; Gerola, 1930,1931; Malliaris, 2017).Anadolu'daki tekil yapılarla ilgili müstakil araştırma örneği son derece azdır ve Osmanlı döneminde tarihi hakkında verilen bilgileri Göyünç'ün araştırmasına dayanmaktadır (Amygdalou ve Kolovos, 2021; Konuk, 2021).

Araştırmamızın temel kaynağı MAD.d 1851 defteri⁷ olup çalışmamızda "emlak defteri" olarak zikredilecektir. Söz konusu emlak defteri, kentsel değerleri yapı temelinde kayıt etmekte; taşınmazların ölçüleri, konumu, komşuları, kat sayısı, müstemilatı, işlevi gibi ayırt edici mimari niteliklerini dik-kate almaktadır. Bu nedenle, yapı ve kent ölçeğinde Anadolu mimarisi ve kent morfolojisi hakkında bilgi veren önemli bir veri kaynağıdır. Bu defter, Göyünç'ün kullandığı emlak ve evkaf defterindeki bilgilerin daha pratik bir biçimde kullanılabilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, Gönül Tankut'un Anadolu şehrinin yapısal analizini yaptığı araştırmasındaki verileri geliştirme ve detaylandırma imkânı da sunmaktadır (Tankut, t.y.).

Çalışma, söz konusu emlak defterini esas alarak Anadolu'nun 1715 senesindeki bina tipolojisi ve kent morfolojisini konu edinmektedir. Ancak verilerin yoğunluğu göz önünde bulundurularak araştırma, şehrin sur içi mahalleleri ile sınırlı kalmıştır. Kent, günümüzdekinden nitelik ve nicelik bakımından çok farklı bir görünüm arz ettiği için çalışma, harita ve çizimlerle desteklenmiştir. Kentin 1715'teki sınırlarını, mahallelerini, önemli kent öğelerinin konumlarını daha anlaşılır kılmak adına GIS haritasından istifade edilmiştir.

⁷ Bu çalışmada, Osmanlı arşivinde bulunan mevcut dijital görüntüsü daha okunaklı olduğu için TT.d 884'i değil MAD 1851'i kullanmayı tercih ettik.

Bu çalışma, Anabolu'nun kent morfolojisi ve bina tipolojisini analiz etmenin yanı sıra; erken modern dönemde yapıyı tanımlayan, isimlendiren, mahallelere sınır tayin eden, kentin ihtiyaçları doğrultusunda yapıya ve alana işlev yükleyen Osmanlı kadastrocularının kenti algılama biçimlerine dair çıkarımlar yapmayı hedeflemektedir. Ayrıca, 1715'te Osmanlı Devleti'nin kentteki dini, sivil ve askerî yapılarla ilgili ilk düzenlemelerini ortaya koymak da bu çalışmanın hedefleri arasındadır. Kullanılan Osmanlı arşiv kaynaklarında 1686-1715 arası Venedik döneminden 1715'e yansıyan bazı izleri de bulmak mümkün olduğundan bu çalışmanın Venedik devrine küçük de olsa katkı sağlaması mümkündür.

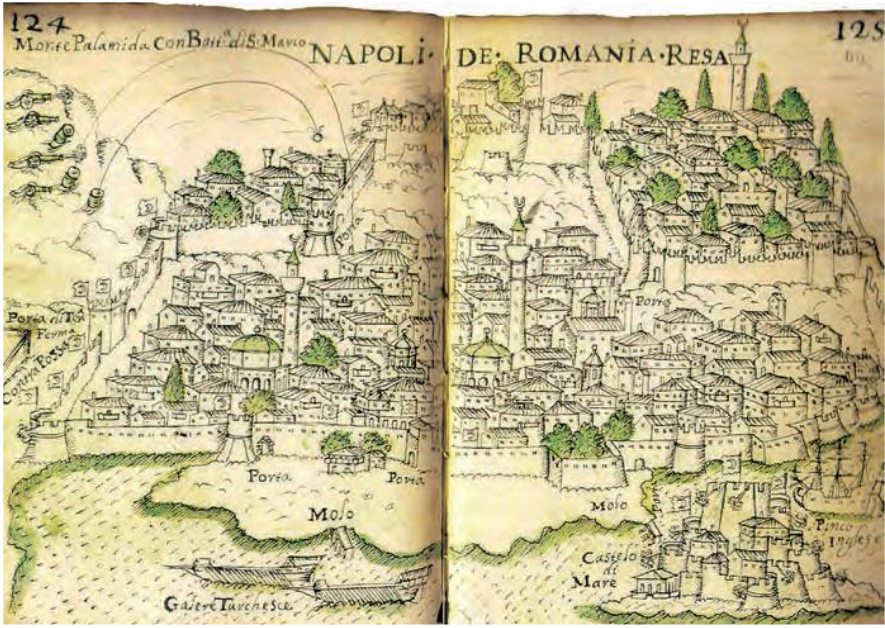
Tarihi Kentin Şekillenışı

1540 senesinde Osmanlıların Anabolu'yu ele geçirmeden önceki üç farklı hâkimiyet dönemi, kale ve kenti anlama açısından önem arz etmektedir. Anabolu'nun ilk yerleşim çekirdeği, tepe düzlüğünün en batısına, körfeze girişe hâkim bölgede oluşturulmuştur. Yunanlılar burayı "Acronauplia"; Venedikliler "Castello di Greci"; Türkler "İç Kale" olarak isimlendirmiştir. Doğusunda Frank döneminde inşa edilen "Castel de Franchi" bulunur. Orta hisarın doğusunda Venediklilerin 15. yüzyılda inşa ettiği "Castelle di Toron" hisarı vardır (Andrews, 2006). Evliyâ Çelebi'nin "üç kat hisar" olarak tarif ettiği söz konusu tepe düzlüğü birbirine perde duvarları ile bağlanmıştır (Evliyâ Çelebi, 2003, s.163-164). Ancak 1715'ten önce Venedik, buradaki sivil ve dini yapıların bir kısmını ortadan kaldırarak askeri yapılar inşa etmiştir.⁸

Anabolu tepesinin güney sınırında boylu boyunca uçurumlar bulunur. Burada yapı izine rastlanmaz. Yarımadanın kuzey batısında uçurumların keskinliğini kaybettiği alan yaşanılabilir zemin sağlamıştır. Kuzey sahil tarafı ise tepe noktalarından sırtta geçişte dik yamaç ve uçurum karakteri gösterir. Andrews'ın Monemvasialı Dorotheos'tan aktardığına göre aşağı kaleden 15. yüzyıldan önce yerleşim yoktur; ne bir kapı ne de sahil surları vardır. Özellikle kuzey doğu tarafında Palamida kıstağına giren girinti bataklık halindedir. Kuzey sahil şeridindeki dar kıyı düzlüğü yerleşime uygun değildir. 1502'de Venedikliler, deniz surlarını inşa etmeye başlamışlardır. Deniz tabanına kazıklar kakarak, alanı doldurup yerleşime uygun geniş bir kıyı düzlüğü elde etmişlerdir (Andrews, 2006, s.98).

⁸ 1715'ten sonra Anabolu'ya dönen yerli ahalden bazıları evlerini yerinde bulamaz. Venedikliler döneminde buralara tabya, cebehâne, soltat odaları ve mahzenler yapılmıştır (D.KKL.d 32896, 1718, s.63).

Kent kapıları tepeye, denize ve sur dışına erişim noktasıdır. Evliyâ Çelebi, ikisi tepede üçü aşağı kalede, kentte, olmak üzere 5 adet kapı olduğunu söyler. Yukarı kaleye geçişi sağlayan kapılardan biri Toroz Kapı idi. Arhos yoluna açılan Büyük Kapı (emlak defterinde İstanbul Kapısı) şehrin doğusundadır (Evliyâ Çelebi, 2003, s.164). Limanda ise iki kapı vardır: Gümrük Kapısı, Su Kapısı. Üst kaledeki İç Hisar'dan aşağı yerleşkeye geçiş için kullanılan kapı, kırk basamaklı merdiven ile kente bağlanmıştır. İç Kale'den kente geçiş için kullanan diğer kapı Parmak Kapı'dır. Toros Kapı'dan inen merdivenlerden, doğrusal hatla ilerleyen bir sokak ile limanda Gümrük Kapısı'na ulaşılmıştır (MAD.d 1851, 1715, s.24,61). Yarımada'nın batısında Su Kapısı vardır. Bu kapının tüccar ve bahriyelilere, denizde yol üzerindeyken, su ihtiyaçlarını karşılamak; sur içindeki sarnıçlara erişimini sağlamak için açılış olma ihtimali bulunmaktadır. Çünkü yarımada'nın en batısı, kent merkezinden bir hayli yalıtılmış olup, denizden gelip geçene su hizmeti verecek tek mahaldir (Şekil 2).

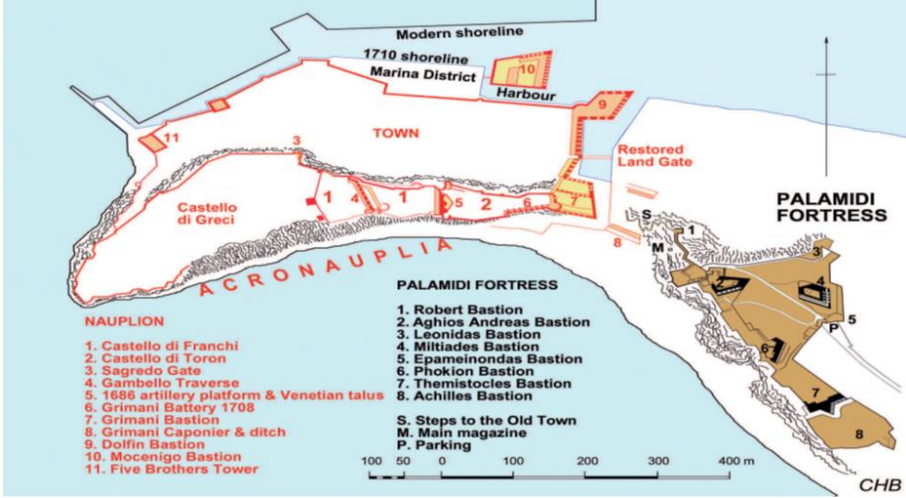

Şekil 2. 1686 Venedik kuşatmasının bir çizimi (Malliaris, 2017)

Kentin kara bağlantısı sadece İstanbul Kapısı'ndan (Porta di Terra Ferma) yapılmıştır. 18. yüzyılın başında Venedikli idareci Grimani döneminde, deniz surlarının kuzey-doğu köşesine tabya yapılırken kapı ve önündeki hendek

yeniden düzenlenmiştir (Andrews, 2006, s.98). Kapıdan çıkışta hendeği aşan bir köprüyle karaya bağlantı yapılmıştır.⁹

Anabolu'nun kara tarafında şehre hâkim, 316 metre yüksekliğinde Palamida Dağı bulunmaktadır. Venedikliler kentin güney doğusunda bulunan bu yüksek dağa büyük bir kale inşa ettikten sonra merdivenler vasıtasıyla iç kale bağlantısını sağlamışlardır (Göyünç, 1976, s.466). 18. yüzyıl başında, Palamida tepesinde inşa edilen toplam 8 adet tabya (Şekil 3) ile bütün tepe bir birbirinden bağımsız hisarlardan oluşan bir kale haline dönüştürülmüştür (Beckmann, 2018). Palamida üzerindeki istihkâmlar günümüzde varlığını kısmen korumuşsa da Akronauplia üzerindeki istihkâmlar ve aşağı kalenin duvarları ortadan kaldırılmış haldedir. (Şekil 4)

Şekil 3. Anabolu ve Palamida'daki istihkâmlara ait plan (Beckmann, 2018)

9 Tankut, köprü'nün 20 m genişliğinde olduğunu belirtir (Tankut, t.y., s.23). Osmanlıların 1783'te Anabolu surları ve kamu yapılarını tamir ettikleri sırada Yalı ve İstanbul kapıları yenilenmiştir. Bu sırada karaağaç tahtaları ile iki katlı olan Yalı Kapısı'nın söveleri değiştirilmiş ve demir kapı (3,8x3 m) yerleştirilmiştir. İstanbul Kapısı'nın (4,5x3,4 m) ise aynı şekilde iki kat demir kapısı yenilenmiştir. Ahşap köprü de yeniden inşa edilmiştir. Köprü'nün en ve uzunluğu 4,5x4,5 metredir (MAD.d 3162, 1783, s.959).

Şekil 4. Günümüzde Palamida ve Anabolu'nun güneyden görünümü (Google Earth, 2022)

Tarihi 1715'te Şehrin Mahallelere Ayrılması

1715'te Anabolu beş mahalleye ayrılmıştır. Bunlar Sultan Ahmed Han Cami, Ali Paşa Cami, Bâlâ, Sırık Meydanı ve Sarnıç Mahalleleridir (MAD.d 1851, 1715, s.34-66). İsimlendirilmeye mahallelerin simgesi veya konumu etkili olmuştur. Ancak kentin mahallelere bölünmesi geometrik düzeninin bir sonucudur. Mahalle sınırlarını yarımada'yı enine ve dikine kesen dar ancak kesintisiz sokaklar belirlemiştir.

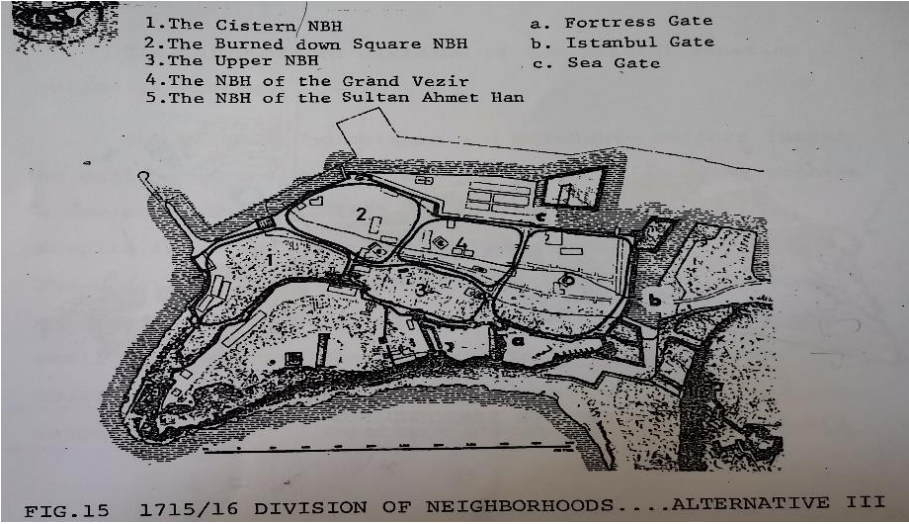
Tankut, 1715'te Anabolu'daki mahallelerinin sınırları ve konumları ile alakalı üç farklı plan çizmiştir (Şekil 5,6,7). Emlak defteri incelendiğinde Tankut'un verdiği üçüncü alternatifin Anabolu mahallelerinin sınırlarını daha doğru yansıttığı anlaşılmıştır.

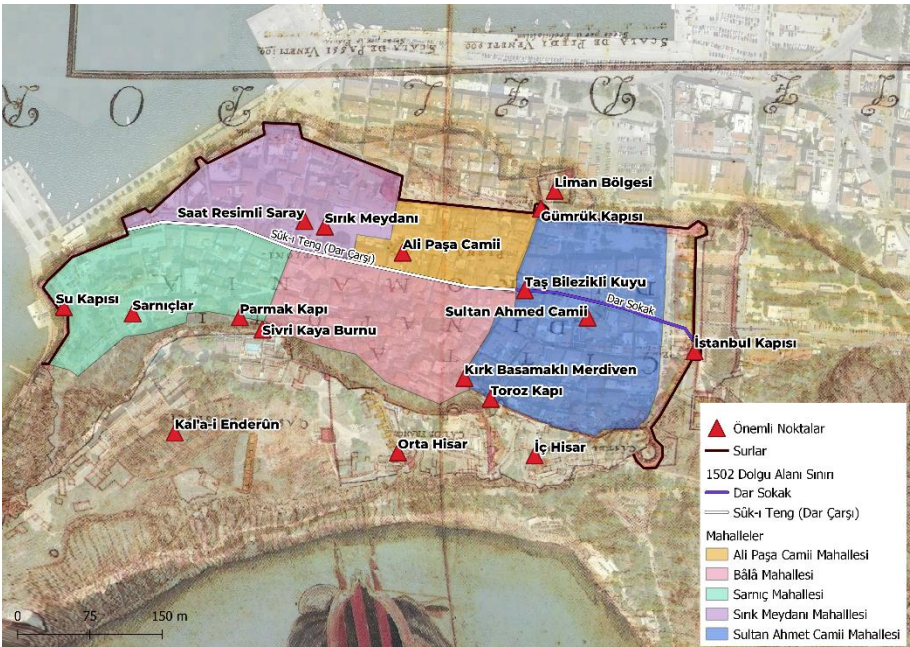
Şekil 5. Anabolu mahalleleri birinci alternatif (Tankut, t.y.)

Şekil 6. Anabolu mahalleleri ikinci alternatif (Tankut, t.y.)

Şekil 7. Anaboluhisari mahalleleri üçüncü alternatif (Tankut, t.y.)

Şekil 8. Anaboluhisari mahalleleri ve önemli kent simgeleri (Yazarlar, 2022, bu görsel yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)¹⁰

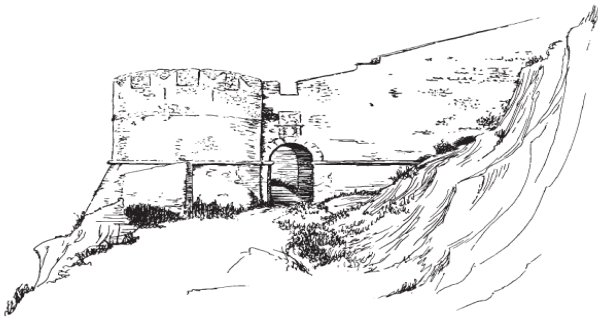
¹⁰1715'ten hemen önce Anadoluhisari'de görev yapmış olan Grimani döneminde hazırlanan kent haritası altlık olarak kullanılmış; GIS programında Google Earth haritası üzerinde koordinatlandırılmıştır (Andrews, 2006, levha XXI).

Yaptığımız çalışmada anlatımı kolaylaştırmak adına, emlak defterinde verili bilgiler, coğrafi bilgi sistemleri haritasına (GIS) işlenmiştir. Harita oluşturulurken Anabolu'nun Osmanlılar tarafından 1715'te tekrardan ele geçirilmesinden önce hazırlanan Grimani haritası altlık olarak kullanılmış; harita üzerinde Anabolu'nun emlak defterinde kayıtlı önemli kent simgeleri, ana arterleri ve mahalle sınırları işaretlenmiştir. (Şekil 8).

Sultan Ahmed Han Cami Mahallesi

Hâne sayısı ve yayıldığı alan bakımından Anabolu'nun en büyük mahallesidir. İsmi III. Ahmed adına camiye tahvil edilen kiliseden almıştır.¹¹ Söz konusu yapı, günümüzde St. George Kilisesi'nin bulunduğu parselde yer almaktadır.¹²

Anabolu'nun üst kalesinde İç Hisar'dan kent tarafına açılan kapı 40 basamaklı taş merdivenle dar bir sokağa çıkmaktadır (Şekil 9). Güney-kuzey istikametinde ilerleyen dar sokak, üç yol ağzındaki Bilezikli Kuyu'yu geride bırakıp sahildeki Gümrük Kapısı'na ulaşmıştır. Sultan Ahmed Cami Mahallesi, İç kale kapısı ve sahilde bulunan Gümrük Kapısı arasında kalan bu hattın doğusunu kapsamaktadır. Mahallenin kuzey ve doğusu deniz surları ile çevrelenmiştir. Mahalledeki Gümrük Kapısı kuzey deniz surlarından limana açılırken doğu tarafındaki İstanbul Kapısı ise hendeği aşan bir köprü ile karaya açılmaktadır.

Şekil 9. 40 Basamaklı Taş Merdivenin bağlandığı Toroz Kapısı (Andrews, 2006)

¹¹ Fetihden sonra kentteki kiliselerden bazıları cami veya mescide çevrilmiştir. En büyük olanı, "Cami-i Kebir", padişah namına tayin edildi (Râşid Mehmed, 2013, s.936). Kiliseden bozma bu caminin minare, mahfel ve minberi sonradan ilave edilmiştir. (Göyünc, 1976). Caminin tadilat ve minare, mahfel gibi yapılarının binası aynı yılda tamamlanmıştır. Döşemelerin temini için 24 kuruşluk mısıf satın alınmasına tezkire verilmiştir (D.BŞM. 1881/13, 1715). Minare, mahfel gibi yapıların kusursuz bir şekilde tamamlanması için gerekli talimat da aynı sene içinde verilmişti (MAD.d 2964, 1715 s.374-375).

¹² Nitekim, Amygdalou ve Kolovos da caminin kilise ile aynı konumu paylaşmış olabileceğini belirtirler (Amygdalou ve Kolovos, 2021; Lowry, 2009, s. 20).

Yarımadayı baştanbaşa boyuna kesen dar sokak bu mahallede İstanbul Kapısı'nın altındaki sokaktan başlar, caminin karşısından geçip Bilezikli Kuyu'ya ulaşır ve daha sonra Ali Paşa Cami Mahallesi'ne yönelerek çarşığı oluşturur. Mahalledeki çeşme, hamam gibi su tesisleri bu sokak üzerindedir. Emlak defterinin belirttiği 2 adet hamam ve 3 adet su kuyusu bahsi geçen sokağın sahil tarafında yer alır. Kuyulardan birisi ve medrese önündeki çeşmeye tahsis edilen suyun bir kısmı, Sultan Ahmed Cami'nin yanındaki büyük hamama tahsis edilmiştir. (MAD.d 1360, 1715, s.7).

Mahallede 1715'te sarnıç yoktur. Ancak tepede bulunan sarnıçların İç Kale'nin dışındaki sırtta yer alan konutlara hizmet sunmuş olabileceğini göz önünde bulundurmalıyız. Sırtın bitip kıyı düzlüğünün başladığı hattaki ve daha düşük yükseltideki konutların su ihtiyacı Bilezikli Kuyu'dan tedarik edilmiştir. Bu kuyu mahallenin en önemli simgesidir. Meydana ismini vermiştir: Taş Bilezikli Kuyu Meydanı (Göyünç, 1976, s.475).

Mahallede ikisi kârgir, biri tamamlanmamış toplamda beş adet kilise vardır. İnşası bitmemiş kilise ve civarındaki 4 hânenin taşları alınıp minarelere sarf edilmiştir. Taşların aynı mahallede yer alan, minare mahfel ve minberinin sonradan yapıldığını bildiğimiz Sultan Ahmed Cami'ne sarf edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.¹³ Bununla birlikte yakınlarında önünde çeşme olan bir medrese¹⁴, büyük hamam ve üç vakıf hânesi caminin içinde bulunduğu yapı grubunda yer almaktadır. Bu yapı grubu külliye ismiyle anılmaz.

İstanbul Kapısı'nın hizasında bulunan bloktaki yapıların genel özelliği kamu yapıları olmasıdır. Vakıf mülkleri ise kuzey blokunda, sahile yakın, meydan manzaralı, dükkânlı, büyük ve sağlam yapıların olduğu alanda yoğunlaşmıştır. Hasarlı hâne dokusu, mahallenin yamaca yakın kısımlarındaki doğudan batıya uzanan şerit üzerindedir. İstanbul Kapısı'nın önu kapı meydanı özelliği gösterir. Kapıya cephesi olan yapılardaki dükkân yoğunluğu göze çarpar. İstanbul ve Gümrük Kapısı arasında uzanan sur dibi askeri bir karakter gösterir. Soltat odaları, kışlaklar, mahzenler vardır. Sur dibinin kent-sel dokusu ahırlı hânelerden müteşekkildir.

¹³ Râşid Efendi de padişah adına kiliseden camiye çevrilen bu yapının acele olarak temizlenip harap mahallerinin onarılmasıyla ezan okutulup içinde Cuma namazı kıldırıldığından bahseder. (Râşid Mehmed, 2013, s.936).

¹⁴ Heath Lowry, "Ottoman Architecture in Greece" adlı çalışmanın Anabolu'daki tarihi yapıları ele alırken Göyünç'ün çalışmasından istifade edilmediğini eleştirerek, Sultan Ahmed Medreseni'nin 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başına tarihlendirildiğini belirtir. Diğer önemli yapılarla alakalı verilen bilgilerde de Göyünç'ün çalışmasının dikkate alınmadığı aktarmıştır (Lowry, 2009, s. 19-20).

Ali Paşa Cami Mahallesi

Mahalle, ismini Şehid Ali Paşa adına kiliseden çevrilen camiden alır.¹⁵ Yarımada'nın en küçük mahallesi olmasına rağmen kentin topografik, kültürel ve ekonomik anlamda merkezindedir. Yarımada'yı boyuna kesen dar cadde, Ali Paşa Cami ve güneydeki Bâlâ Mahallesi'ni birbirinden ayırmıştır. Cadde boyunca karşılıklı dizilmiş dükkân ve dükkânlı hânelerden dolayı, dar sokak buraya geldiğinde dar çarşı (sûk-ı teng) ismini alır. Bilezikli Kuyu ile birlikte en fazla referans gösterilen kent simgesi burasıdır. Sokak, kıyı düzlüğü ve Anabolu tepesi yamaçlarının kesiştiği hat üzerindedir. 1502'de denizin doldurularak sahil surlarının inşa edildiği belirtilmiştir. Söz konusu sokak olasılıkla dolgu çalışması yapılmadan önce Anabolu sahil şeridinin doğal sınırlarını belirlemiştir.

Dar çarşının sonu batısındaki Sırık Meydanı Mahallesi'ne açılır. Kuzeyde deniz surları, doğuda üç yol ağzından sahile inen sokak, batıda Ali Paşa Cami'nin karşısında Sırık Meydanı bulunur. Cami avlusu ile birleşen meydan, kent merkezinde görece geniş boş bir alan bırakmıştır. Yarımada'nın tepesindeki sivri kaya burnundan deniz surlarına kadar doğrusal hatla ilerleyen sokağın, mahallenin Batı sınırını oluşturması beklenirdi. Ancak mahallenin batı ve kuzeyinde yer alan Saat Resimli Saray (Ağa Kapısı) ve Paşa Saray'ının olasılıkla mahallenin ticari karakteristik gösteren dokusuna uyumsuzluğu nedeniyle Sırık Meydanı Mahallesi'ne -saray ve konaklar bölgesine dâhil edilmiştir.

Mahallede toplam 100 civarında hâne bulunmaktadır. Bunların yaklaşık dörtte biri Ali Paşa veya kethüdası İbrahim Ağa'nın vakıflarına tahsis edilmiştir. Özellikleri belirtilmemiş bir hamam ve cebehâne vardır. Bâlâ Mahallesi ile arasında olan sokak boyunca sıralanmış; üst katı konut, alt katı ise dükkân olan hâne tipi bu mahalledeki konut dokusunun baskın karakteristigidir. Bu alan, şehrin çarşısını oluşturmuştur. Toplam yapıların çoğunluğu dükkânlı, kalanı ise alt katlarında mahzen veya ahır olan hânelerdir ki bunlar daha çok deniz surları dibindeki konut dokusudur. Sultan Ahmed Cami Mahallesi'nde sur dibinde sırasının üzerinde ahırlı hânelerden müteşekkil kent dokusu, Ali Paşa Cami Mahallesi sur dibinde de devam etmiştir.

Ali Paşa Cami'nin yer aldığı dokunun etrafı yine alt katı dükkân, fırın vb. olan konutlarla çevrelenmiştir. Caminin dışında dini yapı olarak oldukça mü-

¹⁵ Günümüzde, Trianon (veya Eski Cami) yapısı olarak anılan yapıdır (Amygdalou ve Kolovos, 2021; Lowry, 2009, s. 20).

tevazı boyutlarda 4 adet kilise bulunmaktadır. Bunlardan Sırık Meydanı cep-heli, büyüklüğü 14,4x4,5 m olanı İbrahim Ağa tarafından satın alınarak dârülkurrâ ve mektebe dönüştürülmüştür. 1715'te en çok müdahale edilen yerlerden biri burasıdır. Çünkü yeni mektep olarak belirlenen kilisenin yanındaki üç adet hane (toplam 13,6x4,5 m) mektep binasına avlu yapılmak üzere yıkılmıştır. Böylece hem cami avlusu hem de mektep ve darülkurrânın avlusu Sırık Meydanı ile birleşerek kent merkezinde geniş bir boşluk alan meydana getirmiştir ki günümüzde söz konusu alan Syntagma Meydanı'dır.

Mahalledeki kışlakların çoğu Yeniçeri yamaklarına aittir. Yamakan kışlağı hariç tek kışlak 9. bölük yeniçerilerine aittir. Hem vakıf mülklerinin çokluğu hem de 12 adet kışlağın varlığı ile daha 1715'te bir şekilde tasarruf edilmemiş hâne sayısı çok azdır.

Bâlâ Mahallesi

Yüksek, yukarı, anlamlarına gelen bâlâ¹⁶, Ali Paşa Cami'nin üst kesimlerindeki yerleşimi tarif etmek için kullanılmıştır. Sultan Ahmed Cami Mahallesi'nin sınırı olan 40 basamaklı taş merdiven ve üç yol ağzı arasındaki sokak, mahallenin doğu sınırlarını; Ali Paşa Cami Mahallesi kuzey sınırını; sivri kaya ile çarşı tarafındaki tahmis arasındaki hat ise batı sınırını belirlemiştir. Tepe düzlüğünün bittiği yerde uçurumu andırır sarp kayalıklar güney sınırını oluşturmuştur. Güneybatı köşesinde bulunan sivri kaya, Bâlâ ve batısındaki Sarnıç Mahallesi'nin en önemli referans noktasıdır.

Mahallenin Resim Saatli Saray ve Sırık Meydanı mahallesine hâkim olan kuzeybatı köşesinin Anabolu ve Yunanistan tarihi açısından özel bir önemi bulunmaktadır. Zira, emlak defteri başka araştırmalarda olmayan önemli bir bilgiyi kayıt ederek, söz konusu alana tahmis ve kışlakları yerleştirmiştir (MAD.d 1851, 1715, s.47) Yapı grubunun olduğu alana, 1818-1820 seneleri arasında Ağa Cami inşa edilmiş; 1825'te ise yapı, Yunanistan'ın parlamento binasına (Vouleftiko) dönüştürülmüştür (Konuk, 2021; Amygdalou ve Kolovos, 2021).

Konunun elverişsizliğine rağmen sık dokulu konutların varlığıyla şarşırtıcı bir mahalledir. İç Kale'den kasabaya geçişteki sarp kayalık ve yükseltideki sert düşüş nedeniyle konut yapmaya elverişli bir alan değildir. Mahalle, İç Kale'deki büyük sarnıcın hizasında bulunduğundan sarnıçtan kente dağıtılan su, ilk olarak Bâlâ Mahallesi'ne girmiştir. Bu durum, çok sayıda dini yapı ve hânenin inşa edilmesi ile sonuçlanmıştır. Emlak defterine göre toplam 8 adet kilise bulunmaktadır. Bunlardan dördü (bir tanesi çeşmeli kilise olarak

¹⁶ Bâlâ yüksek, yukarı, üst, yüce demektir (Devellioğlu, 2010, s.78).

tarif edilir) 1715'te zahire ambarı¹⁷ olarak kullanılmıştır. Bir tanesinin taşları alınarak minareye sarf edilmiştir. Kırk basamaklı merdivenin bittiği yerde başka bir kilise daha vardır. Emlak defteri, avlusunda ocak ve fırın gibi yapılar bulunan üç mermer sütunlu küçük bir kiliseyle ilgili bir tasavvurda bulunmaz. Ancak başka bir kilise "Bayraklı (Kilise) Câmî¹⁸" ismiyle camiye tahvil edilmiştir. Mahallede sadece eski bir çeşme ve biri havut taşı iki hamam vardır.

Emlak defterinde Bâlâ Mahallesi'nde 202 adet yapıya numara verilmişti. Ancak harap olduğu için numara verilmeyen çok sayıda yapı bulunmaktadır. Sultan Ahmed Cami Mahallesi'nin tepeye yakın, üst kesimlerinde olan hânelerin çoğu harap durumdadır. Bâlâ Mahallesi'nde de sarp kayalıkların alt kesimlerdeki şerit üzerinde bulunan hânelerin kiminin çatısı, kimininse duvarları yoktur. Bunlar genelde tek odalı, iki katlı hânelerdir. Kentin diğer bölgelerinden farklı olarak iki katlı hânelerin alt katında dükkân bulunmaz; ahır ise çok azdır. Ancak eğimin hafifleşmeye başladığı bloktan itibaren dükkânlı ve daha büyük ev dizileri başlar. Dar Çarşı'ya cepheli blokta ise baskın olarak dükkânlar ve dükkânlı hâneler dizilidir. Vakıflara ait yaklaşık 38 adet hâne ve dükkân tipi yapılar da bu bölgede, çarşı yüzü ve Sırık Meydanı Mahallesi tarafı gibi rağbet gören düşük kottaki alanlarda konumlanmıştır.

*Sırık Meydanı Mahallesi*¹⁹

Kentin kuzeybatı köşesini işgal eden mahalledir. Ali Paşa Cami ve Bâlâ mahalleleri arasından geçen dar çarşı, bu mahalleden yarımada'nın batı ucuna kadar artık sokak olarak devam ederek sarnıçlar altındaki Su Kapısı'nda son bulmuştur. Bahsi geçen sokak mahalleyi Sarnıç Mahallesi'nden ayırmıştır. Mahalle, kuzeyde deniz surları ve doğusunda ise Paşa Konağı ve Ağa Kapısı (Saat Resimli Saray) ile sınırlanmıştır.

Emlak defteri, Sırık Meydanı'nın konumunu tam olarak işaretlemez. Ancak Ali Paşa Cami ve mektep sırasındaki yangın nedeni hasarlı bir "cebehâne" ve bitişindeki yine hasarlı hânedan bahseder. Yangının çok kısıtlı bir alanı yok ettiği aşikârdır. Ancak yakınındaki Dârülkurrâ ve mektep avlusunun genişletilmesiyle açılan alana katkı sağlamış olmalıdır. Dolayısıyla

¹⁷ Kiliselerin ambar olarak kullanılmasının sebebi Anabolu'da ambarların yetersiz oluşudur. Bunların bir kısmı iki sene boyunca ambar olarak kullanılmaya devam etmiştir. İçerisinde muhafaza edilen zahirenin büyük bir kısmı çürüyüp zayı olduğu için tespiti ve ayıklanması gerekmiştir (D.BŞM. 1948/34, 1717).

¹⁸ Bu cami de III. Ahmed vakfındandır (Göyünç, 1976, s.478).

¹⁹ Nejat Göyünç ve Gönül Tankut çalışmalarında bu mahalleyi "Harik Meydanı Mahallesi" olarak isimlendirmişlerdir (Göyünç, 1976; Tankut, t.y.). Biz de ilk olarak "harik" olarak okusak da diğer arşiv belgelerinden hareketle kelimenin "sırık" olduğuna kanaat getirdik ve mahalleyi "Sırık Meydanı Mahallesi" olarak isimlendirdik.

Saat Resimli Saray ve Ali Paşa Cami arasında geniş bir meydan vücuda gelmiştir. Buradaki meydan mahalleye ismini vermiştir. Meydan, deniz sur hatının dışı doğru kırıldığı alanın hizasında, Ali Paşa Cami'nin karşısındadır ve Ali Paşa Cami Mahallesi ile ortak kullanım alanıdır.

Kale duvarı ve meydana açılan iki kapısı olan Paşa Konağı²⁰ ile daha sonradan Ağa Kapısı²¹ olarak tahsis edilen Saat Resimli Saray; kilise; önünde çeşmesi olan bir hâne; meydana nazır 3 katlı, dikdörtgen planlı (30,3x10,6 m) daha sonra hana dönüştürülecek olan kârgir bir hâne²² ile çevrelenmiştir (MAD.d 1360, 1715, s.9). Meydan bu haliyle anıtsal yapılarla çevrelenmiş Venedik plazası formunu andırır. Bununla birlikte, hanelerin yıkılıp var olan meydanın genişletilmesi ve meydanı Saat Resimli Saray'a uzatarak anıtsal bir bütünlük kazanması, Osmanlı kadastrocuları eliyle gerçekleşmiştir. Osmanlıların meydana katkısı, meydanın kapladığı alanı genişletmek ve hana tahvil edilen hâne ile çarşı bölgesini meydana dâhil etmek şeklinde olmuştur.

Saat Resimli Saray Venedik yapısıdır. Saray arsasında daha önce bulunan hâneler, 1686'dan sonra Venedikliler tarafından yıkılmış ve yerine arkasında yedi adet dükkânı bulunan büyük ve sağlam kârgir bir saray inşa edilmiştir. Tahriri hazırlayan muharrirler burayı, Yeniçeri Ağası'nın vekiline konak olarak kaydetmişlerdir (D.KKL.d 32886, 1718, s.22). Bu noktada, muharrirler Bâlâ Mahallesi'ne hamam yapılması kararı, Sırık Meydanı alanının genişletilmesi, Ağa Kapısı'nun kent içindeki yerinin tayini gibi kentin ihtiyaçlarına yönelik müdahalelerde birer fail olarak ortaya çıkmışlardır. Artık tahrir, kadastro nun ötesine geçmiş ve kent planlamanın alanına girmiştir.

Mahallenin saray ve konaklar bölgesi olması, beraberinde birkaç karakteristik farklılık getirmiştir. Konutlar arasında dükkân ve vakıf mülkü görece daha azdır. Dükkânlar ya yapıların alt katında ya da hânedan bağımsız inşa edilmiştir. Çoğu dükkânlı 12 adet küçük hâne, hana bitişik düzende sıralanmıştır. Ağa Kapısı'nun ardında caddeye açılan sıralı yedi adet kârgir dükkân vardır. Meydana yakın kârgir olduğu belirtilen bir kilise bulunur. Meydanı çevreleyen kent dokusunun kârgir oluşu dikkat çekicidir.

Kentin en prestijli masif yapıları bu mahallededir. Mahallenin doğu kanadında Paşa Sarayı, Saat Resimli Saray ve batı kanadında ise başka bir saray bulunmaktaydı. Mahalledeki 9 kiliseden birisi Reisülküttap Mustafa

²⁰ Anabolu muhafız paşasına tahsis edilen hanedir. Girişinde mahzenler ve ahır bulunan yapı üç katlıdır ve büyük bir saray olarak tarif edilmiştir.

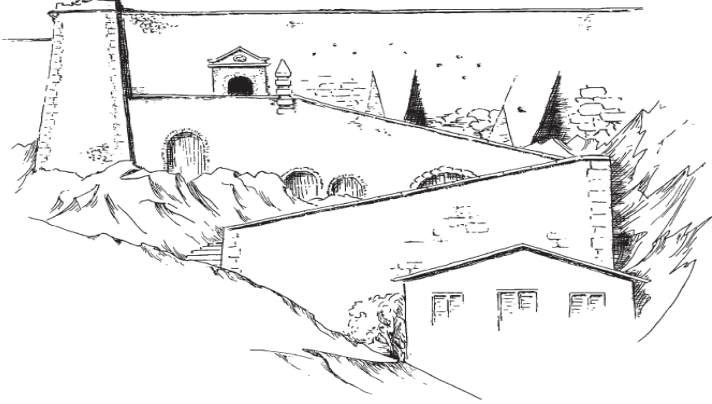
²¹ Üst ve orta katlarında çok sayıda odası bulunan kârgir bir saray olduğu belirtilmiştir.

²² Mülknâme kaydı mevcuttur (MAD.d 2964, 1715, s. 331-332).

Efendi'nin vakfı tarafından avlusu ile birlikte satın alınarak mescide²³ dönüştürülmüştür. Bu mescit, mahallenin tek mescidi olup, merkezde değil mahallenin en uzağına konumlanmıştır. 8 adet kiliseden 2'si zahire ambarına dönüştürülmüştür. Kentin diğer mahallelerine nazaran su tesislerinin bolluğu dikkat çeker. Meydan çeşmesinin yanı sıra toplamda 8 adet su kuyusu vardır. Bu sayıya saraylar müstemilatındaki su kuyuları dâhil değildir.

Sarnıç Mahallesi

Sur içinin batı köşesinde olan mahalle, ismini alandaki sarnıçlardan almıştır. Mahallenin yukarısında İç Kale'ye zik-zak yapan bir merdivenin sonundaki Parmak Kapı'dan geçiş vardır (Şekil 10). Sivri kaya burnu ve dik aşağı giden sokak Sarnıç Mahallesi'ni doğusundaki Bâlâ Mahallesi'nden ayırır.

Şekil 10. İç Kale'ye (Castel de Greci) Bağlanan Merdiven (Andrews, 2006)

Emlak defterinde sarnıçların sayısı ve nitelikleriyle ilgili bilgi verilmez. Ancak bu tarihlerde büyük ve küçük olmak üzere iki sarnıç vardır (D.KKL.d 32886, 1718, s.34). 1783 onarımlarında sarnıçlardan birinin 3,8x1,5x2,2 m ölçülerinde olduğu kaydedilmiştir (MAD.d 3162, 1783, s.960). Sarnıçlar olasılıkla konak ve saraylarla donatılmış Sırık Meydanı Mahallesi'ne de hizmet vermiştir. Hizasında bulunan Su Kapısı'ndan şehre giren tüccar ve leventler de yine sularını söz konusu sarnıçlardan sağlıyorlardı. Çünkü liman bölgesinde çeşme veya sarnıç türünden bir yapıya rastlanılmamıştır.

²³ Bu kilise Osmanlıların ilk hâkimiyet devrinde de mektep olarak kullanılmıştır (D.KKL.d 32886, s. 32). İsmi veya vakfı kayıt altına alınmasa da Venediklerin sonradan kilise olarak kullandığı ve yeni bir bina olmadığı açıktır.

Mahallenin topografik yapısı büyük boyutlu ve çok katlı hâne yapımına uygun değildir. Güney ve batısındaki sarp kayalıklar nedeniyle bir hayli metruk kalmıştır. Mahallede toplam 282 adet hâne tespit edilmiş ancak 185 parsele numara verilmiştir. Çoğunluğu sarp kayalıkların olduğu güney şeridinde olmak üzere toplam 106 adet hâne yarı veya tam hasarlıdır. Biri kale duvarına bitişik 6 adet kilise bulunmaktadır. Diğer mahallelere nispeten dükkân ve dükkânlı konut sayısı da azdır. Metruk hali nedeniyle vakıfların ilgisini çekmemiştir. Sadece bir hâne ve iki değirmen sadrazam vakfı için alınmıştır. Anabolu kadısı naibi ve gümrük emininin hâneleri dışında ricalden kimsenin konutu mahallede yer almaz. Mahallede 4 adet askeri kışlak ve bir karakolhâne vardır.

Hânelerin Genel Karakteristiği ve Kent İçerisindeki Dağılımı

Anadolu'da yapıların çoğunluğunu hâneler²⁴ oluşturmuştur. Emlak defterinde sur içinde, numara verilmiş 800'ün üzerinde hâne bulunmaktadır. "Hânehâ" başlığı altında olup birbirinin sırası üzerinde ve genellikle ağır hasarlı yapılar tek bir numara ile gösterilmiştir. Harap ve bölünen parseller ayrıca sayılmış ve 1102 adet hâne sayısına ulaşılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. MAD 1851'e göre Anadolu mahalleleri, yapı adedi ve hâneler

MAHALLE	Defterde Numara Verilmiş Yapı Sayısı	HÂNE					
		Toplam	Harap	Dükkânlı	Ahırlı	Vakıf Mülkü	Kışlak
Sultan Ahmed Cami Mah.	252	334	91	133	72	67	21
Ali Paşa Cami Mah.	84	96	4	58	22	20	12
Bâlâ Mah.	202	240	64	53	43	38	1
Sırık Meydan Mah.	175	150	27	25	92	17	5
Sarıç Mahallesi	185	282	106	16	103	1	4
TOPLAM	898	1102	292	285	332	143	43

²⁴ Defterde hâne tabiri, vakıf defterlerinde karşılık geldiği üzere "mesken" anlamında kullanılmaktadır. (Benzer bir kullanımı için bkz. İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli, 1970). Nejat Göyünç'ün de çalışmasında incelediği "emlak ve evkaf" defterindeki hâneler de aynı şekilde "mesken" veya "ev" anlamında kullanılmıştı (Göyünç, 1976). Tarafımızdan incelenen bu defterde geçen hâne tabiri sınırları, katları, çatısı, duvarları ve tüm müştemilatıyla bir konuta karşılık gelmektedir.

Emlak defterinde mahalleler, sınırları belirtilen kent ögesinin ötesine geçmez. İdari bir hüviyeti veya statüsü yoktur. Asker veya imam herhangi bir yönetici veya öndere mahalle içerisinde bir statü veya faaliyet alanı atfedilmez. Defterdeki ana birimler hâne, hamam, dükkân, cami, kilise, zemin, hâne arsası başlıkları altında yapı ve mülkiyet niteliği belirtilen kent değerleridir. Bazılarının ebniyesinden dahi iz kalmamıştır. Geriye kalan sadece blok-plan veya sahtadaki izidir. Burada kadastroyu yapan Süleyman ve Abdülkadir Efendiler, parseli (lot) belirlemekle yetinmişlerdir. Binadan geriye sadece duvar kalmış olsa da -içerisi oturmaya elverişli olsun veya olmasın- karşısındaki parsel bir hânedir. Bu durum orasına kentsel değer statüsü kazandırır. Alım-satım, devretme yoluyla iktisâdi bir değer kazanması ise taliplerinin tercihine bağlıdır.

Evliyâ Çelebi İç Kale konutlarını “daracık dârlardır ammâ cihân-nümâ hevâdâr dâr-ı karârlardır” diye tarif eder (Evliyâ Çelebi, 2003, s.164). Cümledeki birinci “dar” geniş olmayan, ensiz gibi anlamlara gelirken; ikinci “dâr” mesken ve ev anlamındadır. Cümle sonundaki “dâr-ı karâr” ise konutların rahatlık ve ferahlığını ifade eder. “Dar”, Anabolu kent mekânı, haneleri ve sokaklarını ifade etmekte kullanılabilir en uygun sıfattır. Anabolu kent mekânının darlığı, hâne arsalarının küçük ölçekli olması ile sonuçlanmıştır. Ortalama bir hânenin büyüklüğü 6x6 zirâ (4,5x4,5 m) idi. Dar hâne arsasına binayı kondurmak için avlu ve bahçeli konut tipinden vazgeçildiği anlaşılır. İki veya üç katlı evlerin yapımı ile topografyanın getirdiği olumsuzluk bertaraf edilmiştir. Yapıların avlusuz ve bahçesiz olması Anabolu sokak manzarasına farklı bir özellik kazandırdı. Sokak çizgisi ile yapı bitişiktir. Konuttan çıkan kişi artık sokaktadır. (Şekil 10).

Şekil 10. 19. Yüzyılda Anabolu kent içini ve Palamida'yı gösteren bir gravür (Beckmann, 2018)

Anabolu hâneleri kuzeye yönelmiştir. Her ne kadar konutların kuzeye bakması tercih edilebilir bir durum olmasa da bunaltıcı yaz sıcaklarında serinletici etkisi olan Poyraz'ı alabilmiştir. Dolgu alandan tepe bölgesine geçişteki eğim farkları nedeniyle yüzey alanı, deniz manzarasının seyredilebileceği cihânnümâli ev yapımına olanak sağlamıştır.

Cerasi, Osmanlı kent dokusunun bahçeli evlerden müteşekkil olduğunu gözlemler. Bahçe gibi açık alanlar nedeniyle evler açık sıralar ve setler halinde kümelenmiştir. Bu durum dükkânlı ev tipi karakteristiğinde olan Batı Avrupa konut tipolojisinden farklıdır (Cerasi, 2001, s.155-156). Bu tipte, konutlar arasındaki açık alanlar daralmış ve sıra ev halini almıştır. Hinterlandından görece olarak yalıtılmış olan Anabolu kent mekânı, dar bir yüzeyde sık doku düzeninde bir yerleşim birimidir. Dar kent mekânı nedeniyle Anabolu evlerinin bahçesiz ve avlusuz olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle Anabolu evleri önemli bir değişimle ikinci gruba düşer: Hâneler dükkânlı veya ahırlıdır. Emlak defteri bu birimleri evlerin yanında değil tahtânî olarak belirtilen alt katlarda yerleştirmektedir. Defter, Anabolu sur içinde toplam 285 dükkânlı ve 332 ahırlı hâneyi kayıt altında almıştır. Ahırlı hâneler mahallenin sur dibinde veya tepeye yakın bloklarında idi.

Emlak defterinde sadece 16 adet hâne avluludur. Bunların ortak özelliği ebatça büyük olmalarıdır. Dini yapıların da avlusu olduğunu belirtir birtakım ifadeler olsa da mahalle dokusunu müstakil (detached houses) avlulu hânelerin belirlediğini söylemek mümkün değildir. Kent mekânı ile deniz arasında surlar olması nedeniyle hiçbir hâne yalı olarak nitelendirilmez. Bunun yerine yüksek rütbelilerin *konduğu* yapının ifadesi olarak “konak” vardır.

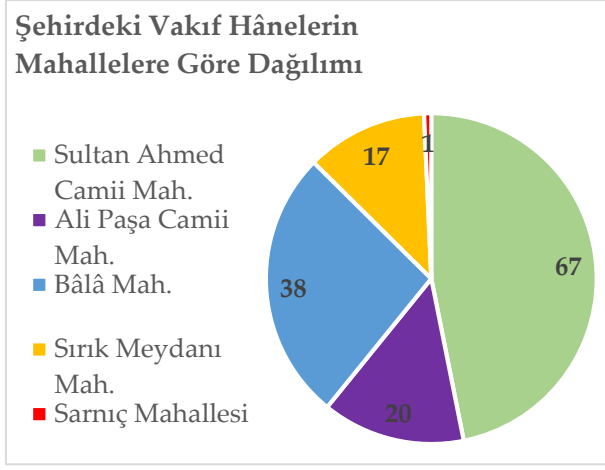
Evliya Çelebi, Anabolu kent mekânını kent içi ve kale olarak kabaca ikiye ayırmaktadır. Kentte üzeri kiremit ile örtülü 1600 adet kârgir yapı olup ileri gelen devlet adamlarının konutları burada yer alır. Kale içindeki evler ise küçük ölçeklerde olup kayalıklar üzerine inşa edilmiştir (Evliyâ Çelebi, 2003, s.164). 1715'te Anabolu'ya gelen Râşid Efendi, 1686'da Venedik kuşatması esnasında, kentte yangınlar çıktığını ve ahşap yapıların alev aldığını ifade eder. 1715 öncesinde Venediklerin yapıları kârgire çevirdiklerini belirtir (Râşid Mehmed, 2013, s.925). Tankut, Ranke'ye atıfla, 1702'de Venediklilerin bir tahrir yaptığı ve kentte toplamda 2101 adet hane olduğu bilgisini vermiştir (Tankut, t.y., s.27).

1686 öncesi kentte yol olarak kullanılan veya boş halde bulunan arsalar Venedikliler devrinde haneler inşa edilmiştir. Bu dönemde boş alan üzerine yapıldığını tespit edebildiğimiz 17 binanın tamamına yakını hânedir. Yapı malzemesi hakkında bilgi verilmese de bunlar yapı özellikleri bakımından diğerleriyle benzerdir.

1715'te Kentteki Mülklerle İlgili İlk Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nde kentlerin vakıflar vasıtasıyla canlandırılması bilinen ve yaygın bir uygulamadır. 1715'te Anabolu'da da ilk düzenlemelerde vakıflar rol almıştır. Sadrazam Ali Paşa, kethüdâsı İbrahim Bey ve Reisülküttap Mustafa Efendi vakıfları için mülkler satın almış; çeşitli hizmetlerdeki devlet görevlileri de bu organizasyona mülkleri kiralarak katılmışlardır. Kent yaşamı için önemli olan işletmeler vakıflar vasıtasıyla işler hale getirilmiştir.

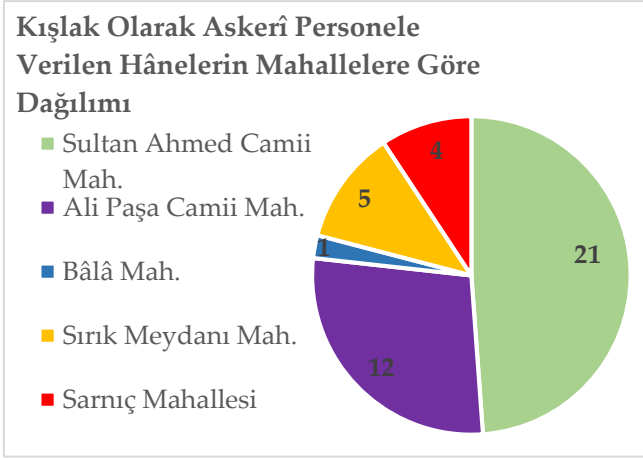
Vakıf mülkleri, bilhassa İstanbul Kapısı'ndan başlayıp şehri boyuna kesen doğu-batı doğrultulu dar caddenin etrafındaki işlek ve merkezi hat üzerinde dağılmıştır (Tablo 2). Vakıf hâneleri, diğerlerine nispetle daha büyük ve sağlamdır. Ekseriyetle müştemilatı kalabalık olan bu hânelerin çoğu dükkânlıdır. Vakıf mülkleri arasında çoğunluk hânelere ait olsa da müstakil dükkân, değirmen gibi yapılar da vardır.

Tablo 2. Vakıfların aldığı hânelerin dağılımı (MAD.d 1851, 1715)

Savaştan hemen sonra Sultan Ahmed Vakfı vasıtasıyla su yollarında iyileştirmeler yapılmıştır (TKGM.d 145, 1716, s.6). Yine vakıf marifetiyle caminin yanındaki hamama su verilmiştir. Sadrazam vakfı için şehrin han olmaya en uygun binası tespit edilerek kullanıma açılmıştır.

Mülklerin bir kısmı şehrin muhafazasında görevlendirilen asker ve muhafızlara kışlak olarak verilmiştir. Sivil halk henüz yerleşmemişken sosyo-ekonomik yapının ilk katılımcıları askeri görevlilerdir. Bu dönemde 43 adet hâne kışlak olarak askerlere tahsis edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Kışlak olarak verilen hânelerin dağılımı (MAD.d 1851, 1715)

Emlak defterinde dükkânlar, genellikle hizmet alanı dikkate alınarak kaydedilmiştir. 1715'te kent içinde 5 bakkal, 7 berber, 1 sütçü, 6 aşçı, 2 çamaşırçı, 4 kasap, 2 paçacı, 1 mumcu ve 15'ten fazla da kahve dükkânı vardır.²⁵ Bunlar, 1715'ten önceki işlevlerine göre kayıt altına alınmış, hüviyetleri değiştirilmiştir. Venedikliler devrinde (1686-1715) müdahalede bulunulmayan dükkânlar da mevcuttur. Örneğin 1686'dan önce bakkal olarak hizmet veren bir dükkân 1718'de yine bakkal olarak kullanılmaktaydı (D.KKL.d 32886, 1718, s.12).²⁶

Kentin Su Yapıları

Anabolu deniz kenarında olmakla birlikte yakınında ırmak veya dere yoktur. İstanbul Kapısı'nın açıldığı dar kıyı düzlüğü, yarımada su götürmek için tek elverişli alandır. Venediklilerin ilk hâkimiyet döneminde kent büyük ölçüde sarnıç ve kuyu suyuna bağımlı kalmıştır. Anabolu'nun kuzey sahil şeridindeki kıyı düzlüğü, 1502'den sonra denizin doldurulması ile genişletilmiştir (Andrews, 2006). Emlak defteri, kentteki su kuyularının hemen hepsini dolgu alan üzerine, Dar Sokak'ın kuzeyine, yerleştirmektedir. Defterde bahsi geçen en önemli kent simgelerinden biri Bilezikli Kuyu'dur (MAD.d 1851, 1715, s.34). Daha sonraki kayıtlarda olasılıkla içmeye değil günlük kullanıma

²⁵ Bunlardan başka işlevi belirtilmemiş dükkân sayısı da oldukça fazladır (MAD.d. 1851, 1715, s. 34-66).

²⁶ Venediklerin müstakil olarak veya bir hânenin müştemilatı olarak boş arsa üzerine 1686 sonrası yaptığı dükkânlar da vardır. Hatta daha önce mescit olan bir bina bu dönemde kahvehaneye dönüştürülmüştü (D.KKL.d 32886, 1718, s. 9, 12,-14, 18, 20, 22).

uygun suyu olması nedeniyle “Acı Kuyu” ismiyle anılmıştır (D.KKL.d 32886, 1718, s.10; D.KKL.d 32896, 1718, s. 13). Kuyunun deniz dolgusu esnasında açıldığını ve deniz tabanından kuyuya deniz suyu sızdığını düşünebiliriz.

Tarihi kaynaklarda Venediklilerin, Anabolu sahil yerleşmesine dışardan su getirdiği bilgisine rastlanmaz. Ancak Evliyâ Çelebi, Osmanlıların sur dışından iki yerden şehre su getirdiğini belirtir ve sahil tarafındaki yerleşimlerin su ihtiyacını bu yolla karşılandığını söyler. Suyollarının birisi hakkında bilgi vermez; diğerinin kaynağı ise kentin doğusundaki bağlardadır. Bu sular Güzelce Kasım Paşa marifetiyle getirilmiş ve çarşı içindeki bir çeşmeye bağlanmıştır (Evliyâ Çelebi, 2003). 1715’te Ali Paşa Cami ihya edilirken ana hatan 2 masura su bölünmüştür. (MAD.d 2964, 1715, s.335-336).

1715’te suyollarının vakfının olmadığı anlaşıldığında, III. Ahmed Vakfı suyollarının sürekli bakımını ve devamlılığını üstlenmiştir. (TKGM.d 145, 1716, s.6). Birkaç sene sonra yağmur sularının etkisi ile suyollarının bazı yerleri yıkılmış ve 925 m yerinin tamirine ihtiyaç duyulmuştur. (D.BŞM. 2043/73, 1719). Emlak defteri yarımadaının batı yakasında çeşme bulunduğunu belirtmez. Bu durumda Anabolu suyollarının ancak yarımadaının ortasına kadar gittiğini varsayabiliriz. Yarımadaının Batı ucunda, yamaçtaki sarnıç ve sahil tarafındaki kuyuların sayıca çok olması da bu şekilde anlamlı hale gelmektedir. 1715 sonrası yeniden sivil yerleşime açılan Anabolu’da çok geçmeden sarnıçların yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Mahkeme binasına yakın bir yerde olan ve yıkımı yapılan iki kilisenin altına yeni bir sarnıç inşası düşünülse de masrafın çokluğundan dolayı ileri bir tarihe ertelenmiştir.²⁷

Sonuç

Anabolu’da konut yapımı için elverişli zeminin son derece kısıtlı olması kent planlamasının gelişimini sağlamıştır. Kısıtlı bir yarımadayı yaşanılabilir çevre haline getirmek; dar parseller üzerine devamlılığı olan, kamu yapıları dışında binin üzerinde hâne inşa etmek mimarlık ve kent planlama bilgisini gerekli kılmaktadır. Mevcut alanın dar olması, konut mimarisi ve tipolojisinde farklılaşmaya sebep olmuştur. Sık dokulu konut alanları Anabolu kent morfolojisinin niteliğini belirlemiştir. Bu özelliği ile Anabolu, kent inşası için dar kıyı düzlükleri sunan Avrupa’nın Akdeniz kıyılarındaki liman kentleri kategorisine girmektedir.

²⁷ Anabolu kalesinde yapımından vaz geçilen sarnıçlar yerine Palamida Kalesi’nde bulunan ama yapımı tamamlanmamış iki sarnıç ile yeni bir sarnıcın inşasına karar verilmiştir (D.BŞM 1907/88, 1716).

Sultan Ahmed ve Ali Paşa camilerini çevreleyen önemli yapılarla donatılmış bir doku, özellikle bu camilerin yer aldığı yapı adalarını farklı kılar. Ancak dini yapıların merkeze alınması yoluyla kentin mahallelere bölündüğü fikri Anabolu kent mekânına uymaz. Kentte ızgara plan uygulanmıştır. Camiler mahalleye isim veren masif yapılar olsa da sokak örgüsü ve konut tipini baskılayan nitelikte değildir. Cami gibi bir merkezden çevreye yönelen sokak örgüsü modeli, Anabolu mahallesinin mekânsal dağılımı ile uyumluluk göstermez. Bu durum meydanlar için de geçerlidir. Sokak örgüsü ve yapı adaları merkezden eşit uzaklıkta geometrik düzendedir. İşlevsel farklılaşma topografyanın dikte ettiği şartlarla uyum içinde, kıdem dizilimine göre geometrik düzene yerleştirilmiştir. Sahil tarafına yakın, dar sokağın kuzeyinde yer alan bölgelerde, doğudaki İstanbul Kapısı'ndan başlayarak yarımada'nın batısına değin uzanan banttaki kıdem dizilimi şu şekildedir: İdari, ticari ve konak tarzı büyük hânelerin yoğun olduğu saraylar bölgesi. Dar sokağın güneyinde yer alan, sarp kayalıklar boyunca yarımada'nın bir ucundan diğer ucuna uzanan banttaki doku ise küçük ölçekli yapıları barındırır. Tepeye yaklaştıkça hasarlı hânelerin sayısı artar. Bu bandın en batısındaki Sarnıç Mahallesi'nde hasarlı ve ahırlı yapı sayısı zirveye ulaşır.

Venedik'in Anabolu'daki ikinci hâkimiyet devrinde (1686-1715) Sırık Meydanı civarı kârgir yapılarla yenilenmiş ve boş arsalar üzerine yeni binalar yapılmıştır. Ancak üst kale hariç, sur içinde bütünüyle bir değişim yaşanmamıştır. Aynı durum 1715'te Osmanlıların ilk faaliyetlerinde de göze çarpar. İşlevleri değişmiş olsa da mevcut yapılar kent mekânında yerini muhafaza etmiştir. Emlak defteri verilerinin konumunu tarif ettiği kent ögelerinin günümüz yapılarıyla eşleştiğini, sokak dokusunun devamlılığını görebilmekteyiz. Örneğin, Sırık Meydanı'nın günümüzdeki Syntagma Meydanı; Sultan Ahmed Cami St. George Kilisesi'nin konumuna denk düşmektedir. Dar sokak ve çarşı olarak tarif edilen güzergâh da önemini korumaktadır. Günümüzde deniz surları yıkılmış ve yeni dolgu ile kent genişlemiş haldedir. Ancak özellikle dini yapı, meydan alanları, sokak örgüsü ve dar parselleriyle tarihi kent mekânının süreklilik sağladığını ve izlerini koruduğunu görmekteyiz.

Extended Abstract

A Mediterranean City That Passed from Venice to Ottoman Rule in 1715: Neighbourhoods, Streets and Houses of Anabolu

*

Ayşegül Çakar

ORCID: 0000-0001-9204-5748

Ayhan Han

ORCID: 0000-0001-6615-2013

This paper is a study of the city of Nauplia, Anabolu in Turkish, following the Ottoman conquest in 1715. Located at the north-east coast of Morea and surrounded by a vast gulf from the north and dominated by a massive and imposing higher ground, Palamidi Mt., to the southeast and south, Nauplia became the most prestigious compact city of Morea. Covering the surface of a peninsula extending into the gulf, the city of Nauplia presents a multi-layered and multi-dimensional urban setting.

The historical city came under the Ottoman rule from the Venetians in the first half of the 16th century. Although Venice took Anabolu back in 1686, its dominance did not last long and in 1715, they surrendered the city to the Ottomans after a bloody war. Immediately after the re-conquest, the Ottoman Empire imposed an urban development project to turn the city into an Ottoman administrative unit, first by turning the churches into the mosques and allocating several houses for headquarters to settle the soldiers therein. Soon after the first interventions to the city form, the Ottomans conducted a survey in 1715-16 in order to identify the ownership of the land and buildings and determine the tax rates. This survey is a rich source for studying the properties, buildings and cultivable lands, as well as other assets producing income. The aim of the survey was to identify the former Ottoman owners, and estimate the value of the houses and farmlands. This survey provides a detailed description of houses and parcels, identifies the urban landmarks, neighbor-

hoods and street patterns. Therefore, the 1715 survey paints a very rare, comprehensive, detailed and unprecedented database to analyze the urban morphology of Morea.

The 1715 survey of Morea is likely the most detailed archival source of Morean cities and house types belonging to the 18th century. It provides a window through which we can see what remained from 30-year long Venetian urban legacy across Nauplia and Morea, and the Ottoman contribution to the Morean urban development. The focus of this paper is the houses in Nauplia. We attempted to identify the particular features of the city's houses, which clearly differ from the other houses types in the empire, partly because they incorporated residential areas with shops or other non-residential spaces. We came to a conclusion that there were two basic unit of the urban fabric: shop-plus-house and barn-plus-house. Moreover, we also tried to situate the house types in relation to the topography, neighborhood, water supply network and urban landmarks, this, enabling us to analyze the distribution of house types and their function in the urban setting.

Although some areas of Nauplia's topography were not suited for a grid pattern, which resulted with non-linear alignment of streets, a gridiron pattern was applied in the rebuilding of the city after the Venetian conquest and its burning in 1686. At the very beginning of the 16th century, only few decades before the first Ottoman conquest of the city of Nauplia in 1540, the Venetians enlarged the downtown by claiming land from the sea and building sea walls at the north of the peninsula. By doing so, they acquired a flat surface on the reclaimed lands, especially at the north-eastern corner of the city, where the biggest neighborhood was located. We demonstrate that this affected the urban fabric. For instance, the water wells were dug only on the reclaimed land. Moreover, in the survey from 1715 we identified a narrow thoroughfare dividing settlement longitudinally from east to west of the peninsula, which allow us to assume that this "Narrow Street", as it is called in the survey, was also the demarcation line between the natural terrain and the reclaimed-lands.

We also paid a special attention to the water supply network and how it shaped and distributed the house units and urban landmarks on the landscape. The identification of the aqueduct, the water wells and cisterns matched the location and distribution of the most prestigious houses in the urban setting.

The task of the surveyors went beyond just registering the urban properties. They determined the borders of the neighborhood settlements and allocated certain houses and areas for certain urban functions. The surveyors were also involved directly in enlarging the size and shape of the square, they marked important urban landmarks and advised the Ottoman administrations for future urban developments. The study of their approach to the city's planning and their use of terminology to identify the urban units will be a groundwork for future studies of other Morean cities.

This study analyzed the urban morphology and household typology of the intramuros of Anabolu using the database recorded in the real-estate survey of 1715. It aims to determine the borders of the neighborhoods, the street pattern and urban landmarks. In order to visualize the aforementioned elements, a GIS map was prepared and the neighborhood borders and important reference points were marked on the map. The effect of topography on urban space and household typology and the city's water resources are also examined in this research. However, due to the huge quantity of the data in the archival sources used, the research was limited to the inner city walls of the city. Since it will be possible to find some traces from the Venetian period between 1686 and 1715 in the Ottoman archive sources used, it is expected that this study will contribute to the Venetian period, albeit a small one.

Kaynakça/References

- Afyoncu, E. (2003). Türkiye'de tahrir defterlerine dayalı olarak hazırlanmış çalışmalar hakkında bazı görüşler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(1), 267-286.
- Andrews, K. (2006). Castles of the Morea. G. R. Bugh, (Ed.), *The American School of Classical Studies at Athens*.
- Amygdalou, K. ve Kolovos, E.(2021). From Mosque to Parliament:The Vouleftiko (Parliament)Mosque in Nafplio and the Spatial Transition from the Ottoman Empire to the Greek State duringthe Greek Revolution. *Bulletin de Correspondance Hellénique Moderne et Contemporain*, 4, <https://doi.org/10.4000/bchmc.801>.
- Bâb-ı Defterî Baş Muhasebe Kalemi (D.BŞM). (1715). 1881/13, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Bâb-ı Defterî Baş Muhasebe Kalemi (D.BŞM). (1716). 1907/88, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Bâb-ı Defterî Baş Muhasebe Kalemi (D.BŞM). (1717). 1948/34, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Bâb-ı Defterî Baş Muhasebe Kalemi (D.BŞM). (1719). 2043/73, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Ankara.

- Bâb-ı Defterî Küçük Kale Kalemî Defterleri (D.KKL.d). (1718). 32886, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Bâb-ı Defterî Küçük Kale Kalemî Defterleri (D.KKL.d). (1718). 32896, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Beckmann, E. P. (2018). The fortifications of Palamidi, Nauplion, Greece. *Fort*, 46, 119-139.
- Brooks, A. (2019). *The fortifications of Nafplio*. Huddersfield: Aetos Press.
- Cerasi, M. M. (2001). *Osmanlı kenti Osmanlı imparatorluğunda 18. ve 19. yüzyıllarda kent uygarlığı ve mimarisi*. (Çev. Aslı Ataöv), İstanbul:YKY.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Evlîyâ Çelebi b. Dervîş Mehmed Zillî (2003). *Evlîyâ Çelebi seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini*, 8. Kitap. S. A. Kahraman, Y. Dağlı, R. Dankoff (Haz.), İstanbul:YKY.
- Gerola, G. (1930, 1931). Le fortificazioni di Napoli di Romanìa. *Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente*, 13-14, s. 347-410.
- Göyünc, N. (1976). XVIII. yüzyılda Türk idaresinde Nauplia (Anabolu) ve yapıları. *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya armağan* (s. 461-485 içinde). Ankara:TTK.
- Göyünc, N. (1991). Anabolu, *İslâm ansiklopedisi*, (Cilt 3,s.105-106). İstanbul:TĐV Yayınları.
- İstanbul vakıfları tahrîr defteri 953 (1546) târîhli*. (1970). Ö. L. Barkan ve E. H. Ayverdi (Haz.), Baha Matbaası.
- Konuk, N. (2021). İlk Yunan parlamentosu: Anabolu (Nafplion) Ağa (Vouleftikon) camii. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7(4), 959-974.
- Lowry, H. W. (2009). Ottoman architecture in Greece a review article with addendum&corrigendum. İstanbul:Bahçeşehir University Press.
- Malliaris, A. (2017). "Η πόλις του Ναυπλίου κατά τη δεύτερη βενετική περίοδο (1686-1715)" [The city of Nafplio during the Venetian period (1686-1715)], *Ναυπλιακά Ανάλεκτα IX* (s. 257-267) içinde. *Ναυπλιο: Δημοσ Ναυπλιεων, Πνευματικό Ιδρυμα Ιωαννης Καποδιστριας*.
- Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD.d). (1715). 1360, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD.d). (1715). 1851, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD.d). (1715). 2964, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD.d). (1783). 3162, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Nanetti, A.(2021). *Venezia e il Peloponneso, 992-1718*. Venezia: Edizioni Ca' Foscari.
- Pîrî Reis (1988). *Kitab-ı bahriye*. E. Z. Ökte (Ed.), Cilt 2, Ministry of Culture and Tourism of The Turkish Republic-The Historical Research Foundation İstanbul Research Center.

- Râşid Mehmed Efendi (2013). *Târîh-i Râşid*. A. Özcan, B. Çakır, Y. Uğur, A. Z. İzgöer (Haz.), Cilt 2, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Tankut, G. (t.y.). *A structural analysis Nauplia-Anabolu-Napoli-di-Romania*, (y.y.).
- Tapu Tahrir Defterleri (TT.d). (1716). 884, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri (TK.GM.d). (1716). 145, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Ankara.
- Uğur, Y. (2005). Şehir tarihi ve Türkiye’de şehir tarihçiliği: yaklaşımlar, konular ve kaynaklar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(6), 9-26.